

TÁNCZOS GÁBOR vizsgálatai — a sok egyéb vonatkozásokon kívül — két fontos körülményre hívják fel igen nagy nyomatékkal a figyelmet: 1. Az általános iskola nem képes olyan műveltséget adni a fiataloknak, amely alkalmassá tenné őket a modern művészet és irodalom megértésére, befogadására. Ennek legfőbb oka, hogy akkor ér véget oktatásuk, amikor már eléggé éretté válhatnak azok megértésére és befogadására. 2. A dolgozók gimnáziumában tanuló fiatalok irodalmi és általános műveltsége kétségtelenül sokat fejlődik s így ebből a szempontból nem fölösleges erőfeszítés ennek az iskolatípusnak az elvégzése. Ugyanakkor azonban szinte minden ponton bebizonyosodott a vizsgálatok során, hogy „*az esti gimnázium elvégzése inkább csak a legsúlyosabb elmaradottságokon segített, a mélypontról közepes színvonalra emelte de alig-alig adott ösztönzést a középestől a legmagasabb színvonalra emelkedéshez*”. Olyan tanulságok ezek, amelyek TÁNCZOS GÁBOR könyvét az érdeklődés fényébe helyezik s az iskolágyünk felelős tényezőit a dolgozók középszkoláival való fokozottabb törődésre készíthetik.

TÓTH BÉLA

JEAN HASSENFORDER: SZABAD IDŐ ÉS NEVELÉS

Budapest, 1970. Tankönyvkiadó. 99 lap. „A pedagógia időszerű kérdései külföldön”

A füzet címlapján a következő alcímek is olvashatók: A 15—16 éves fiatalok érdeklődése szabad időben. (Beszámoló a Francia Pedagógiai Intézet Tudományos Kutatócsoportjának felméréséről.)

A szerző a *Bevezetés*ben a vizsgálat szükségességét, a kutatás céljait és a felmérést ismerteti. Abból indul ki, hogy a fiatalság életkörülményei ma már átalakulóban vannak, s az iskolának figyelemmel kellene lennie az új tényezőkre. Az objektív és realista pedagógiának a nevelés problémáit a maga sokoldalúságában kell felfognia: számolnia kell azzal, hogy a gyermek iskolai sikereit nemcsak külső, kulturális tényezők befolyásolják, hanem az a mód is, ahogyan a gyermek az iskolai munkát eredeti környezete normái szerint elképzeli, értékeli; hogy döntő mértékben befolyásolja meghatározott közlés megértését az azt befogadó személy előzetes magatartása; hogy az önként vállalt munka gyümölcsözőbb, mint az, amit kényszer hatására végzünk; hogy valóságos konfliktust idézhet elő, ha az iskolai magatartás és a szabad időben kialakult viselkedés közt túl nagy az eltérés. HASSENFORDER nevelésszociológiai vizsgálattal a tanulók szabadidejének helyzetét és problémáit igyekeznek felderíteni: *milyen kapcsolat áll fenn a tanulók iskolai és iskolán kívüli érdeklődése közt, milyen hasonlóságot és különbséget mutat a különböző iskolai-társadalmi környezetben, fiúknál és lányoknál a szabadidőbeli tevékenység.*

A vizsgálat Franciaországban, 5 tankerületben, átlagos szociális összetételű és tanulmányi eredményű osztályokban folyt, mégpedig a következő típusokban: gyakorlati oktatást adó iskola befejező 4., a technikum 1., az általános gimnázium 3., az élő idegen nyelvet oktató általános gimnázium 3. és a latint oktató általános gimnázium 3. osztályaiban. (Jó lett volna szerkesztőségi jegyzetben megvilágítani, hogyan alakul a francia iskolarendszerben az osztályok számozása, hogy az olvasó egyértelműen tudja egymáshoz viszonyítani a vizsgált osztályokat, s megértse pl. az 55. lapon a következőket: „a 3. osztálytól az 1. osztály felé haladva”.) Ez a tanulmány a több mint 15 ezer kérdőívből csupán 4250, esetenként még kevesebb, és csak 2 tankerületből összegyűjtött kérdőív feldolgozása alapján rajzolt előzetes kép („fontos volt gyorsan szolgáltatni az első eredményeket” — úgy látszik, a tudományos eredmények siettetése világhíresség).

A feldolgozott minta szociológiai elemzése azt mutatta, hogy a technikumok, az élő idegen nyelvet, meg a latin nyelvet tanító gimnáziumok tanulóinak zöme nagy városokban, az általános gimnáziumok és a befejező osztályok tanulóinak zöme pedig 20 ezer lakosnál kisebb városokban lakik. Életkor szempontjából a befejező osztályokba és a latin gimnáziumi osztályokba járó gyermekek fiatalabbak, az általános és az élő idegen nyelvet oktató gimnáziumokba járó gyermekek idősebbek a technikumok tanulóihoz és egymáshoz képest. Az apa foglalkozása alapján megállapított szociális kategorizálás szerint a legtöbb munkásgyermek (fiú-lány egyaránt) a gyakorlati képzést adó befejező osztályokba jár, már kevesebb a technikumokba, és számuk tovább csökken az általános gimnáziumokban, az élő idegen nyelvet, végül a latint tanító gimnáziumokban. Az értelmiségi fiúk-lányok pedig éppen ellenkező irányban mutatnak gyakorisági csökkenést: legtöbbjük a latin gimnáziumba jár. *A különböző típusú iskolai osztályok tehát társadalmilag is különböznek egymástól* — állapítja meg a szerző.

A *fiatalság és a szabad idő* című fejezetben bemutatja, hogy a tanulók kétharmada kevesli a rendelkezésre álló szabad időt s szenvedélyesen többet igényel, mert 4/5-részüik szerint a legtöbb boldogság szabad időben adódik. Felmérte az otthoni iskolai munka időkeretét is, s azt találta,

hogy a különböző gimnáziumok tanulóinak több mint fele heti 15 óránál többet foglalkozik leckéivel (a lányok még a fiúknál is többet). A technikumba és a gimnáziumba járó tanulók kb. egyharmadának heti munkaideje 48 óránál több. A szabadidő-igény jelentős akadálya tehát az iskolai terhelés.

Felmérte azt is, hogy a szabad időt csak pihenésre aránylag kevesen használják (egytedük teng-leng, ugyanennyi játszik, ugyanennyi sétál). A többi megjelölt tényleges tevékenység kedvezően segítheti a személyiség fejlődését a testi nevelés, az ismeretszerzés, a művészi érdeklődés, a gyakorlati tevékenység és a társadalmi kapcsolatok terén. A tanulók tényleges tevékenységei gyakorisági sorrendben: olvasás, sportolás, lemezhallgatás, televíziónézés, mozi, baráti összejövetelek, kirándulás, barkácsolás, táncolás, rádiózás, töprengés-tervezés, rajzolás, fiatalok csoportjában részvétel, muzsikálás, séta, stb. A fiúk és lányok időöltése között sok a hasonlóság, de különbségek is vannak: lányoknál leggyakoribb az olvasás és lemezhallgatás, fiúknál a sportolás és barkácsolás. A társadalmi környezet nem módosítja szignifikánsan a szabadidő eltöltését, de egyes tevékenységeknél erős különbség észlelhető: az olvasás vagy a gondolatokban való elmélyedés a gyakorlati képzést adó osztályoktól a technikumon át a gimnázium 3 típusán a latinos osztályig kétszeresére emelkedik, míg a filmet vagy barkácsolást kedvelők aránya csökken. A lányoknál ugyanez a tendencia még markánsabban jelentkezik.

A tanulók kétharmad részének több szabad időre volna szüksége, mert egy sor kedvelt tevékenységet gyakrabban szeretne folytatni. Ezek sorrendben: sportolás, baráti összejövetel, részvétel fiatalok csoportjában, táncolás, mozi, olvasás, muzsikálás, színház, lemezhallgatás; barkácsolás, kirándulás, múzeum-kiállítás látogatás, rajzolás, tudományos-technikai kiállítás látogatása, televízió, stb. A fiúk és lányok közt itt is van eltérés: a fiúk szeretnék többet barkácsolni, műszaki-tudományos kiállítást látogatni, a lányok többet olvasni, színházba, múzeumba járni, intenzívebb társadalmi kapcsolatokat kiépíteni. A társadalmi környezet csak kis részben érezteti hatását.

A mennyiségi összefüggések után a vizsgálat minőségi, tartalmi kérdésekre is választ keres. A *szabadidőbeli tevékenység gyakorlása* című fejezetben, amely a tanulmány legterjedelmesebb része, sorra vesz néhány legfontosabb tevékenységcsoportot.

Az *olvasással* kapcsolatban felméri az elmúlt hónapban olvasott könyvek számát, hogy milyen mértékben szeretnek a tanulók olvasni, hogyan és milyen forrásból jutnak hozzá a könyvhöz. Ez utóbbival kapcsolatban feltárul, hogy a közönyvtárak, az iskolai és osztálykönyvtárak elégtelenül felszereltek, rosszul szervezettek. Mindezek okozzák, hogy a tanulóknak társadalmi környezetük szerint különböző lehetőségeik vannak az olvasásra. A tanulóknak majdnem fele teljesen önállóan, minden előzetes tájékozódás vagy tájékoztatás nélkül választja meg olvasmányait. A tanácsot kérő fiataloknak viszont több mint egyharmada szüleitől szerzi információit, kisebb részük barátoktól, negyedrészüket tanároktól, igen kevés a könyvtárostól. A gyermekek egy része nem igényli a tájékoztatást, másik része fenntartással viseltetik az olvasás irányításával szemben. Ugyanakkor az olvasott könyvről jelentős többségük szívesen beszélgetne, vitázna.

Az olvasott művek jellegük szerint és sorrendben: kalandregény, humoros-szórakoztató könyv, detektívregény, játék-sport, dokumentum (történelem, élővilág, útleírás-földrajz, orvostudomány) és közbán lélektani regény. Legkevésbé érdeklődnek a tanulók a költészet, a politikai-gazdasági-társadalmi életéről szóló könyvek, színház, természettudományok, tudományos fantasztikus regények, élet értelméről-vallásról írott könyvek, művészeti könyvek iránt. A szerző aláhúzza, hogy ez a kép életkori állapot, de fejlődésében nézve az érdeklődés dinamikus: az élet növekedésével csökken az érdeklődés a kaland- és detektívregények, humoros könyvek, és nő a lélektani és társadalmi regény, a filozófiai, politikai, gazdasági és szociális problémák iránt. A lányoknál fokozott érdeklődés látszik a lélektan, orvostudomány, irodalom és művészetek iránt, fiúknál ezek kisebb mérvben jelentkezők. A társadalmi környezet hatása fiúknál nem túl jelentős, lányoknál erősebb. A befejező osztályok és a technikumok tanulóinak az ízlése viszonylag csiszolatlan, inkább a gyermekirodalom hatása alatt állanak. A lapok közül a képesújságokat, gyermekújságokat olvassák zömmel, kevesen olvasnak ismeretterjesztő lapokat, felnőtt újságokat főleg gimnazisták.

A *lemezhallgatás* a zene iránti érdeklődést mutatja: ez lányoknál erősebb, mint a fiúknál. A tanulók kétharmadának saját lemezjátszója van, 10-nél több lemeze felének. Legnagyobb közvéltésnek örvend a modern sanzon, majd a tánczene, a dzsessz, népzene, klasszikus zene. Ez utóbbit a lányok kedvelik jobban, s a társadalmi környezet is jelentős hatást mutat.

A *rádióhallgatás* igen gyakori. A műsorok közül legkedveltebb a sanzon, közepesen érdeklődnek a hírek, játékok, vetélkedők, zene iránt, kevesen hallgatják a dokumentumadásokat. A híreket több fiú, a sanzonokat, zenét több lány hallgatja. — A *televíziónézés* a negyedik leggyakoribb szabadidőbeli tevékenység s egyre nő népszerűsége.

A *moziba járás* is gyakori, fiúknál gyakoribb, mint a lányoknál. A társadalmi környezet a mozi látogatás gyakoriságát befolyásolja: a végzős és technikum tanulóik havonta 4-nél többször járnak moziba, többször, mint a gimnazisták. Egyedül-kevesen járnak moziba, társas jellegű szóra-

kozásnak látszik, amelyben kielégül a fiatalok társadalmi kapcsolódási igénye is. Előzően sokan tájékozódnak a darabokról: felük barátoktól, egyharmaduk folyóiratokból (ez tudatos magatartás), egynegyedük szülőktől és alig néhányan tanároktól. Az iskolában a megnézett filmről tanáraival beszélget néha a tanuló fele, këtëöde azonban soha. Pedig szeretnének több filmet, TV adást megnézni az iskolában s utána ezekről beszélgetni, megvitatni a látottakat.

Színházba ritkán járnak, igényként is csak kilencedrészüknél merül fel. Felük lakóhelyén nincs is színház, a szociális helyzet is determinál.

Ifjúsági mozgalomban ötdrészüik vesz részt, pedig erős vágy él bennük a társadalmi kapcsolódásra.

A tanulók *általános érdeklődésére* vonatkozólag: a tanulók fele nem tudja, hogy van-e olyan téma, amelyről szeretne tájékozódni, ezzel a problémával nem sokat foglalkoznak. Kétötöd-részüik azonban határozottan érdeklődik: erősebben a gimnazisták, gyengébben a technikum- és végzős osztályok tanulói. Egyharmaduk nehezebben találja a tájékozódást, mert az adott témára vonatkozó dokumentumok felderítése nem könnyű. Vitákon szívesen vennének részt.

Az *Összefoglalás*-ban megállapítja a szerző, hogy kiszélesedett a fiatalok rendelkezésére álló kulturális lehetőségek, viszonylag csökkentek az anyagi nehézségek, bár egyenlőtlenségek továbbra is fennállnak. Észlelhető a szociálisan különböző tanulók szabadidőbeli tevékenységének egysegősítésére irányuló tendencia, bár a minőségi elemzés komoly különbségeket is mutat. Felhívja a figyelmet a fiúk és lányok tevékenységének különbözőségére is. Még további vizsgáldást és elemzést tart szükségesnek, de szerinte már ezek az első eredmények is kiindulópontjául szolgálhatnak a realista pedagógiai gondolkodásnak.

Ugyanezt a végső következtetést vonja le az „*Ajánlás*”-ban Legrand, a Kutatócsoport vezetője is. „Megdöbbenő számomra az a szinte hihetetlenek látszó eltérés, ami a hagyományos iskola által hangoztatott értékek és a diákok érdeklődésének spontán orientációja között mutatkozik. Hátul kullogó pedagógiánk mind tartalmában, mind módszereiben az úgynevezett jó tanuló képe készült, aki a nemzet privilegizált osztályaiból jött.” Továbbá „a tanulmány kézzelfoghatóan rávilágít a különböző nevelési eszközök és a szabad idő megszervezésének jelentőségére”, ... „hogy valóban emelni tudjuk a kedvezőtlen társadalmi környezetből érkezett tanulók képzettségeinek színvonalát”.

Az ismertetés után lenne még néhány megjegyzésem, javaslatom.

Zavaró számomra, hogy a 17. oldalon egyetlen kérdőív-kérdést csupa nagybetűvel szedtek (ilyet a következő oldalon dőlt betűvel nyomtak). A 65. oldaltól különböző táblázatokon ismét megjelenik ez a szedés, de funkció és logikai indok nélkül. Így a tükör esztétikailag tarka, vibráló lett.

A sok táblázatot tartalmazó kiadványban mindig komoly problémát okoz a tördelés: az lenne a jó, ha azok a táblázatok, amelyek közvetlen összehasonlításra kerülnek, egyszerre láthatók lennének. E füzethen pl. az 53—54. lapon a 28. és 29., a 61—62. lapon a 32., a 63—64. lapon a 33. sz. táblázat. Ha ez tördeléssel semmiképpen nem oldható meg, érdemes lenne külön hajtogatott táblázatlapot beiktatni, mely akár dupla, akár háromszoros tükör-nagyságú lévén, mindkét oldalán csak táblázatot tartalmazva, használhatóvá tenné a táblázatokat (remélhetőleg nemcsak „dívathó!” szerepelnek ezek egy-egy tanulmányban).

A 14. lapon az első bekezdés utolsó mondata a nyelvi összefüggés szerint nem e bekezdés befejezője, hanem a következő logikai egység bevezető mondata: „Mint ahogy előrelátható volt, a szociális származás erősen differenciálja az iskolai kategóriákat.” Ezzel kellett volna a bekezdést kezdeni.

Az 51. lapon a 2. bekezdésben így interpretálja a szerző a 27. táblázatot: „A tanácsot kérő fiataloknak több mint a fele szüleikhez fordul”. A lap alján, a táblázaton a „Szülőktől” sorban azonban 34% szerepel. A két adat ellentmond egymásnak, melyik a helyes?

Jó lenne *A pedagógia időszéri kérdései külföldön* című sorozatot az olvasók számára is sorszámozni. A nyomdai, könyvészeti, könyvkereskedői szakemberek számára az utolsó nyomdai oldalon szerepel a raktári szám, ennek második fele római szám, ez lehet tulajdonképpen az adott füzet sorozathelyi sorszáma. Ugyanez a raktári szám szerepel a hátsó borító külső oldalán is. De miért ilyen szemérmesen kell azt tudatni, hogy ez pl. a sorozat XXIV. füzete?

Fokozná e kiadványok használhatóságát, ha a további füzetekben függeléként közölnének rövid bibliográfiát az adott kérdésről megjelent hazai könyvekről, tanulmányokról. E füzetekben található forrásutalások természetesen külföldi irodalomra hivatkoznak. A téma hazai irodalmában való tájékoztatás segíti az olvasót a gyakorlati alkalmazásban.

Csak helyeselhető, hogy a Tankönyvkiadó megjelentette ezt a kutatási beszámolót, mert valóban sokat lehet belőle tanulni. De helyes lenne az is, ha folytatná ugyanezt a tematikát további kiadványokkal, még hozzá hazai kiadványokkal, mert bizony vannak nekünk is ugyanezen a területen komoly eredményeink. Itt csak utalok a GAZSÓ F.—PATAKI F.—SÁNTHA P.—VÁRHEGYI Gy. irányította vizsgálatokra (stencilezve megjelent *Diákélet Budapesten* címmel, a Fővárosi Tanács VB. Oktatási Főosztályának Szakfelügyeleti és Továbbképzési Intézete

kiadásában, 1969-ben), amely átfogóbb keretben vizsgálja, módszertanilag is komplexebben a gimnazisták és szakközépiskolások szabadidőbeli tevékenységét is. A különböző életkorú gyermekek (6—10, 10—14 és 14—18 évesek) szabadidejének felhasználását vizsgálta KISS TIHAMÉR. Az első korosztályról megjelent a közleménye 1968-ban, a másodikról szóló kézírata tudomásom szerint hosszabb ideje fekszik egyik kiadónk szerkesztőségi elnöke asztalán, a harmadikról pedig a III. Pszichológiai Tudományos-Jubileumi-Nagygyűlésen számolt be 1970. november elején. Az említett publikációk a széles pedagógustársadalom számára szinte hozzáférhetetlenek, pedig a HASSENFORDER-füzet megjelenése után sem kellene miattuk szégyenkezünk.

KOMLÓSI SÁNDOR

N. F. TALIZINA: A PROGRAMMOZOTT OKTATÁS ELMÉLETI PROBLÉMÁI

Budapest, 1970. Tankönyvkiadó. 166 lap. „A pedagógia időszerű kérdései külföldön”

Az V. Nevelésügyi Kongresszus — a nevelésben érdekeltekhez intézett felhívásában — részletesen foglalkozik a gazdasági, társadalmi és tudományos-technikai fejlődésnek a neveléstudomány területén jelentkező következményeivel, valamint megoldásra váró feladataival. A feladatok kielégítő megoldásához javasolt ajánlások pedig a tanítás-tanulási folyamat hatékony irányítását elősegítő programozott oktatás kínáló lehetőségeinek fokozottabb felhasználásáról szólnak.

Ahhoz azonban, hogy a programozott oktatás, amelyhez oly nagy remények fűződnek (t. i. az, hogy a tanulás gazdaságosabb és eredményesebb legyen), tényleges gyakorlattá váljék, jól kidolgozott elméleti alapokra van szükség. Olyan elméletre, amely a tanítás-tanulási folyamat irányítását és hatékony programjait a marxista pedagógia és pszichológia eredményeire alapozza.

Ilyen elméleti rendszerre épül N. F. TALIZINA és munkacsoportjának a tanulmányi folyamat programozására irányuló munkássága, amelyről *A programozott oktatás elméleti problémái* című könyvben most átfogó képet kapunk.

Az egységes koncepció vezérmotívuma az a felismerés, hogy a programozott oktatás eredményes kifejlesztéséhez és gyakorlati megvalósításához a következő két feltételnek kell eleget tennünk:

1. következetesen érvényesíteniünk kell az általános *irányításelmélet* (a kibernetika) követelményeit,

2. figyelembe véve a tanítás-tanulási folyamat korszerű *pedagógiai pszichológia* elmélete által feltárt specifikus törvényszerűségeit.

A programozott oktatás elméletében e két feltétel szerves *összekapcsolására* van szükség. Ezért a tanulmányi folyamatot először tüzetesen meg kell vizsgálnunk mint irányítási rendszert (I. fejezet) az általános irányításelmélet szempontjából, majd a felmerülő pedagógiai-pszichológiai problémákat az értelmi cselekvések szakaszonkénti kialakításának elmélete alapján (II. fejezet) kell megoldanunk.

A tanulmányi folyamatot, mint irányítási rendszert TALIZINA három egymással összefüggő — *strukturális, funkcionális és információs* — szempont alapján elemzi.

A strukturális vizsgálódás a pszichikus megismerő tevékenység rendszerének elemzésére, s e cselekvési rendszer jellemzőinek feltárására irányul.

A funkcionális elemzés alapján a rendszerben realizálódó ciklikus irányításnak következő mozzanatairól beszél:

- az irányítás céljának megjelöléséről,
- az irányítandó objektum kiindulási színvonalának meghatározásáról,
- a ráhatások programjának kidolgozásáról,
- az irányítandó objektum állapotára vonatkozó információkról,
- kidolgozott paraméterek rendszere alapján történő információszerzésről,
- az információ-feldolgozás és módosító ráhatások kidolgozásáról,
- a szabályozási ráhatások realizálásáról.

A pszichikus megismerő tevékenység műveleteinek kialakítását segítő — jelenleg kísérletek és kutatások tárgyát képező — kommunikációs csatorna és optimális kódolás problémái pedig az információs szempont alapján elemezhetők.